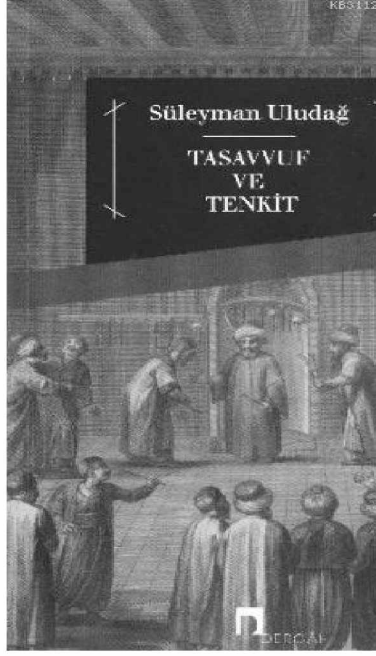

■
**SÜLEYMAN ULUDAĞ, TASAVVUF VE TENKİT,
DERGÂH YAYINLARI, İSTANBUL 2014, 262 S.***

Prof. Dr.

HALİL İBRAHİM ŞİMŞEK

Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Türkiye'deki Tasavvuf akademisyenlerinin öncü şahsiyetlerinden biri olarak tanıdığımız Prof. Dr. Süleyman Uludağ üniversitedeki resmî görevindeyken olduğu gibi emekli olduktan sonra da uzun yıllardan beri hem ilim âleminde hem de sosyal çevresinde elde ettiği tecrübe ve birikimlerini gerçekleştirdiği yayınlar vasıtasıyla topluma yansıtmaya devam etmektedir. Bu yazının ana teması olan değerlendirme kısmına geçmeden önce genç neslin tanıması adına Prof. Dr. Süleyman Uludağ'ın hayatı ve çalışmaları hakkında özet bilgilere yer vermenin önemli olduğunu düşünüyorum.

Prof. Dr. Süleyman Uludağ 1937 yılında Amasya'ya bağlı Akyazı köyünde doğdu. İlk ismi Osman olmasına rağmen ilginç hikâyesi olan bir nüfus kaydı değişimiyle 19 yaşındayken küçük kardeşi Süleyman'ın adı kendisine verildi. Orta öğrenimini Çorum İmam Hatip Okulu'nda ve lisans eğitimini İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nde gerçekleştirdi. Bir müddet (yaklaşık üç yıl) Kastamonu'da öğretmenlik yaptıktan sonra Kayseri Yüksek İslâm Enstitüsü'ne asistan oldu. 1975'te tamamladığı askerlik görevinin ardından Bursa Yüksek İslâm Enstitüsü'ne atandı. Daha sonra 1982'de İslam Enstitülerinin İlahiyat Fakültelerine dönüş-

türülmesiyle birlikte kadrosu Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne aktarıldı. 2007 yılında yaş haddi sebebiyle aynı kurumdaki resmî görevinden emekli oldu. Bu makale vesilesiyle muhterem hocamıza Yüce Allah'tan uzun ve sağlıklı ömürler nasip etmesini diliyorum.

Prof. Dr. Süleyman Uludağ bir yandan daha önce yayınladığı telif ve tercüme kitaplarını tashih edip düzenleyerek yeniden neşrediyor. Diğer yandan hem eskiden yazıp yayınladığı makale, tebliğ ve diğer türlerdeki yazılarını konularına göre toplayıp kitaplaştırıyor hem de çeşitli yayın organlarında yeni makalelerini yayınlıyor ve bilimsel toplantılarda tebliğler sunuyor. Oldukça üretken bir bilim insanı (âlim) olan Prof. Dr. Süleyman Uludağ'ın geniş ufku ve bakış açısı yayınlanan eserlerinde açıkça müşâhede edilmektedir. Ayrıca onun sadece tasavvuf alanında değil aynı zamanda Kelam, Siyaset, Fıkıh, Felsefe, İslam Düşüncesi gibi sahalara ilişkin telif eserler de yazmış ve çeviriler yaparak yayınladığını hatırlatmalıyım.

Prof. Dr. Süleyman Uludağ ismi anılınca bir tasavvuf akademisyeni olarak kendisini saygıyla andığım pek çok özelliğinin yanı sıra çevirilerine işaret etmek isterim. Çünkü o; *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye: Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risâlesi*, *Keşfu'l-mahcûb: Hakikat Bilgisi, et-Taarruf li-mezhebi ehli't-tasavvuf: Doğu Devrinde Tasavvuf Şifâus-sâil: Tasavvufun Mahiyeti, Tezkiretül-evliyâ, Nefehâtü'l-üns: Evliyâ Menkıbeleri* (Prof. Dr. Mustafa Kara ile birlikte), *Esrârü't-tevhîd: Tevhîdin Sırları* gibi tasavvufî düşüncenin kaynak eserlerinden bir kısmını Türkçeye çevirerek ülkemiz insanının istifadesine sunmuştur. Türkiye'de Arapça ve Farsça dillerine vakıf olma imkânına henüz sahip ol(a)mayan birçok kişi onun bu çevirileri sayesinde ilk dönem tasavvuf eserleriyle tanışmıştır. Ayrıca onun çevirdiği kitapların giriş kısımlarında eser ile müellifi hakkında geniş açıklama ve değerlendirmelerine yer vermesi zikre değer diğer bir husustur. Sözü edilen bu ve benzeri gayretleriyle Prof. Dr. Süleyman Uludağ'ın kadim değerlerimizi tanıma ve yaşatma idealine çok değerli katkılar sağladığını ifade etmem gerekir.

Burada içerik tanıtımını ve değerlendirmesini yapacağım eser Prof. Dr. Süleyman Uludağ'ın *Tasavvuf ve Tenkit* adlı kitabıdır.¹ Aslında bu

* Bu makale daha önce tarafımdan *Tasavvuf* dergisine gönderilmiş ve kısmen yayınlanmıştır. (Halil İbrahim ŞİMŞEK, "Süleyman Uludağ, *Tasavvuf ve Tenkit*", *Tasavvuf İlmî*

kitap hocanın mutasavvıflara yönelik eleştirileri konu edindiği ilk eseri değildir. Daha önce yayınlanmış bazı makalelerinin yanı sıra *İslâm ve Musiki*,² *Sûfi Gözüyle Kadın*³ ve *Tasavvuf Kültüründe Keşif ve Kerâmet*⁴ gibi kitaplarında birtakım tasavvufî meselelere ilişkin alan dışı ve içi şahısların mutasavvıflara yönelik tenkitleri ele alınmış ve incelenmiştir.

Her şeyden önce şunu belirtmeliyim ki, konunun hassasiyeti böyle bir kitabın yetkin ve saygın bir uzman tarafından yazılmasını gerekli kılmaktadır. Bu anlamda Prof. Dr. Süleyman Uludağ isminin birikimi, duruşu ve bakış açısı alan içi veya dışından pek çok insanın takdir edip saygı duyduğu bir şahsiyettir.

Tasavvuf ve Tenkit kitabında kullanılan dil ve üslubun hemen her kesimden insana hitap edecek şekilde sade, akıcı ve anlaşılır düzeyde olduğunu belirtmek isterim. Şahsım adına söylemem gerekirse kitabı keyifle okuduğumu ve pek çok konuda faydalandığımı açıklıkla ifade edebilirim. Fakat yukarıda sadelikten bahsedince şunu da eklemem gerekir; konular ele alınırken belli bir ciddiyet ve hassasiyetin gösterilmesi, bazı değerlendirmeler yapılırken temel kaynaklara atıflar yapılması, meseleler değerlendirilirken tarafgirlik veya karşıtlık tarzında değil geniş bir perspektiften bakılması hocanın akademik bakışını ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca kitapta yeri geldikçe günümüzde yaşanan bazı tecrübe ve hatıralara göndermeler yapılarak konular bir yönüyle güncelleştirilmiştir.

Eserin içerdiği konular hakkında ayrıntılı değerlendirmeye geçmeden önce şekli muhtevası hakkında kısa bilgi vermek yerinde olacaktır. Kitap tek renk iç baskılı 261 sayfadan müteşekkil ve 13,5x21 cm ebadında, mat selefönlü Bristol ve dört renk baskı kapakla ciltlidir. Ayrıca bu vesileyle son birkaç yıldır kapak tasarlama ve dizgi konusunu ciddi-

ve Akademik Araştırma Dergisi, İstanbul 2015, sayı: 35, s. 315-318). Burada ise mezkûr yazının bazı tashihler yapılarak tam metni yer almaktadır.

¹ Eserlerin orijinal isimlerinin yanındaki iki noktadan sonra yer alanlar çevirenin Türkçe baskısında verdiği adlardır.

² Eser Dergâh Yayınları'nın baskısından önce Mavi Yayıncılık tarafından da yayınlanmıştır. Bk. Süleyman Uludağ, *Tasavvuf ve Tenkit*, Mavi Yayıncılık, İstanbul 2011.

³ Süleyman Uludağ, *İslâm ve Musiki*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2015.

⁴ Süleyman Uludağ hocanın öğretim üyeliği tezi olan bu eserin ilk baskısı yıllar önce yapılmış ve daha sonra birçok yayınevi tarafından tekrar yayınlanmış olmasına karşın burada okuyucuların ulaşabileceği baskıya ait künyenin verilmesi tercih edilmiştir.

⁵ Süleyman Uludağ, *Sûfi Gözüyle Kadın*, İnsan Yayınları, İstanbul 1998.

ye alarak geliştirdikleri göze hoş gelen tarzları ve temiz iç baskılarından dolayı Dergâh Yayınları'nın yetkililerini kutlamak gerekir.

Kitabın muhtevasına ilk bakışta ana hatlarıyla şunları ifade edebilirim: Önsöz'den sonra bir Giriş, üç Bölüm, iki Ek ve Sonuç'tan oluşmaktadır. Yazar Giriş'te bu kitabı yazmadaki maksadını açıklayarak eleştiri konusunu ele alırken nasıl bir zeminde hareket ettiğini ve niyetini ortaya koymaktadır (ss. 13-21). Birinci bölümde "Eleştiri hakkında genel bilgiler" üst başlığı altında eleştirinin mahiyeti açıklanarak eleştiride üslubun durumu, eleştiren ve eleştirilenlerin tutumları hakkında bilgiler verilmiştir. Daha sonra tasavvufa yönelik eleştirilerin sebepleri beş başlık altında incelenmiştir. Eleştirinin sadece tasavvufa has olmadığını tefsir, hadis, kelim, fıkh ve ahlâk gibi İslâmî ilimlerin de çeşitli açılardan eleştiriye maruz kaldığı belirtilmektedir (ss. 23-69). İkinci bölümde "Tasavvuf tarihinde eleştirel yaklaşımlar" ana başlığıyla tarihî süreçte tasavvuf ve mutasavvıflara yönelik eleştiriler açıklanmaktadır (ss. 71-186). Üçüncü bölümde "Eleştiri konusu olan bazı temel meseleler" başlığını altında akıl, ilim, şahiye, masumiyet, iddia, post kavgaları, taklit, tevekkül-tembellik, zühd, kadın, tüsüzlerle sohbet ve cemâl-perestlik konularında sûfilerin eleştirilmesine sebep olan hususların nasıl geliştiği bazı örnekleriyle incelenmektedir (ss. 189-248). Kitabın son kısmında "Konuyla ilgili bazı genel terimler"(ss. 249-252) ve "Eleştirilerde kullanılan bazı ifadeler" (ss. 253-254) başlıklarıyla kısa açıklamalardan meydana gelen iki ek sunulmuştur.

Eserin Önsöz kısmında yazar tarafından böyle bir kitabı yazmak-taki amacı açıkça ortaya konulmuştur. Her bir cümlesi dikkate değer olan bu Önsöz'den alıntılacağım sadece bir paragrafında yazar maksadını şöyle ifade ediyor:

"Tasavvufta hür ve serbest düşünce yoktur.", "Tasavvufta itiraz, tenkit ve tartışma olmaz, tasavvuf taklidi ve körü körüne bağlılığı öngörür." denir ve bu kanaat oldukça yaygındır. Pekâlâ, tasavvuf tarihinde mezkûr tezi doğrulayacak bir yığın örnek ve olgu mevcut olmakla beraber, bu görüş mutlak surette doğru değildir. O nedenle elinizdeki eserin temel amacı söz konusu durumun böyle olmadığını göstermek olacaktır. Tasavvufta geniş bir eleştiri ve yorum alanının bulunduğu,

bu zeminde hür ve serbest tefekkürün oluştuğu, düşüncelerin rahatça ifade edildiği, açık bir şekilde ortaya konulacaktır. (s. 9)

Kitapta tasavvufî düşüncenin tarihî seyri içinde bizzat yolun takipçileri ve önder insanların bir kısmınca bazı içe dönük eleştiriler yapıldığı, bunların dıştan gelen sert itirazlardan belki daha etkili olduğu yazar tarafından seçilen çeşitli örnekleriyle açıklanmaktadır. Bu örnekler nakledilirken yazarın onlara karşı bir savunmacı yaklaşım sergilemediği, kendini konumlandığı yerden bakarak eleştirilerin hangi olaya, düşünceye yönelik olduğu ve niçin yapıldığı gibi açılardan değerlendirmeler yaptığı görülmektedir. Hiç şüphesiz seçilen örnekler, kaynak eserlere yapılan atıflar ve yerinde tespitler yazarın uzmanları tarafından malum olan alana hâkimiyetinin ne derecede olduğunu ve meselelere geniş bir perspektiften baktığını açıkça ortaya çıkarmaktadır.

Mutasavvıflara yönelik dışarıdan eleştirileri anlayışla karşılayarak bunlardan bazılarının isabetli diğer bir kısmının ise maksatlı olarak nitelenmektedir. Bu tür eleştirilerin birtakımına bizzat sûfilerin neden olduğunu güncelleştirerek açıklamaktadır. Kitabın pek çok yerinde rastlanılan bu tarz yaklaşımlara bir örnek olması kabilinden aşağıda bir alıntı yapmak istiyorum:

“Mürid ve dervişlerin şeyhlerinden başkasından ilim ve fikir almadıkları, ulemanın sözlerine ve delillerine kulak asmadıkları, en büyük ve en yüce dinî otorite olarak kabul ettikleri şeyhlerinden dinledikleri sözlere dayanarak ilmî hakikatleri görmezlikten geldikleri, ilmi ve ulemayı hafife aldıkları da sıkça ifade edilir ve bundan yakınılır. Bahsedilen husus bir yandan doğru bir tespittir, diğer yandan sağlam bir temele dayanmayan bir iddiadır. Doğru tespittir. Zira ilim adamı birçok dostumun bu tarz gözlemlere sahip olduklarını biliyorum, ayrıca bu durumu yana yakıla bana ifade etmişlerdir. Şahsen ben de benzer şeyleri gözlemişimdir. Zeki, yetenekli, hevesli ve çalışkan bir öğrenciyle uzun süre ilgilenirsiniz, iyi bir ilim ve fikir adamı olacak diye ümit edersiniz, bu gencin günün birinde yolu bir müteşeyyihe, yani bilgisi eksik, ehliyetsiz ve nakıs bir şeyhe düşer, ona intisap eder, ona verdiğiniz emek ber-hevâ olur., ümidiniz boşa çıkar, hayal kırıklığına uğrarsınız. Çünkü şeyh bir sözüyle gence verdiğiniz bütün bilgi

ve fikirleri onun zihninden silmiş süpürmüştür. Böyle vakalar uygulamada sıkça görülür.” (s. 65)

Yazar bu değerlendirmesini geçmişte yaşamış mutasavvıf şahsiyetlerin çeşitli tecrübelerini *Reşahât*'tan naklettiği bilgilerle örneklendirmiştir. Mesela Şihâbüddin Hacırmî talebesi Abdurrahman Câmî'nin (.898/1492) Şeyh Sadeddin'in sohbetine yönelmesi sebebiyle “Beşyüz yıldan beri Horasan toprağında dânişmendler arasında bir merd-i sâhib-i kemâl zuhûr etti. Onun da Kaşgarlı Şeyh Sadeddin yolunu kesip zâyî eyledi.” Bu sözüyle Hacırmî üzüntüsünü ve kaygısını dile getirmektedir. Ancak madalyonun bir de öbür tarafı vardır. Molla Câmî şeyhi ile tanıştığında mürşidi şöyle demişti: “Bugün tuzacağımıza bir şahin düştü! Hak Teâlâ bu delikanlının sohbetiyle bizi memnun kıldı.” Bu nakillerden sonra yazar şu değerlendirmeyi yapıyor: “Bazı gençleri tasavvuf ıslah ediyor, adam ediyor, bazılarını da ziyan ediyor, yeteneklerini yok edip işe yaramaz hâle getiriyor. Şeyh var! Şeyh var!” (s. 65) Burada yazarın seçtiği örnekler ve sonunda yaptığı değerlendirmeler dikkat çekici bir tarzı yansıtmaktadır. Yukarıda özetlenen olayda Molla Câmî'nin tutumunu biri kayıp diğeri kazanç olarak gören her iki şahsın bakış açısı verilerek aslında aradaki farkın kişilerin sahip oldukları birikim ve buldukları konumdan kaynaklandığı ortaya konulmaktadır. Bu durum yazarın meseleye hâkimiyetini ve onu ifade etmedeki ustalığını açıkça göstermektedir.

Bir mürşide intisap edip tasavvufa girmekle birlikte, henüz daha seyir ve sülûkünü tamamlamadığı için irşâd ehliyetini haiz olmayan bazı insanların şeyh olma arzusu ve merakı, buna bağlı olarak ortaya çıkan talepleri ve beklentileri öteden beri kâmil mürşidler tarafından eleştirilmiştir. Hatta böyle kimselere fırsat verilmemesi konusunda insanlar uyarılmış ve bunların istismarcı olduklarını ifade etmek için özel gayret gösterilmiştir. Çünkü ilk dönemden beri öncü mutasavvıflar tarafından yazılan eserlerin mukaddime kısımlarında böyle ehliyetli olmayan kişilerin yeterince bilmedikleri ve inceliklerine vakıf olmadıkları tasavvuf hakkında insanları yanlış yönlendireceklerini düşünerek tedbir alma yolunu tercih etmişlerdir. *Tasavvuf ve Tenkit* kitabında da özellikle ilk dönem sûfîlerinin sözü edilen tutumlarına dikkat çekmek için olsa gerek Ebu'l-Hasan Harakanî'den bir örnek aktarılmıştır. Kendisine hırka giydirilip

icâzet verilmesini isteyen ama henüz tam anlamıyla yetişmemiş bir müridine Harakanî şöyle demiştir: “Eğer hırka ve icâzeti dünyalık için istiyorsan neden marifet ve fenâ yoluna talip oldun? Yok, eğer bunu insanları irşâd etmek ve dünyevî bağlardan kopmak için istiyor ve kendini de bu makam ve mertebede görüyorsan hırka ve icâzeti ne yapacaksın? Şu hâlde hırka ve icâzetin hiçbir durumda sana faydası yoktur. Gücün yettiği nispetle her konuda halka Hakk’a giden yolu göster.” (s. 80)

“Sûfî Yazarlarda Eleştiri” bölümünde ilk dönemden 18. yüzyıla kadar geçen süreçte yaşamış 20 mutasavvıfın eserlerinde içe dönük yapılan eleştirilerine yer verilmiştir (ss. 82-174). Burada en fazla yer Ebu Nasr Serrac et-Tusî ve Ebu Abdurrahman es-Sülemî’ye ayrılmıştır (91-120). Adı geçen iki büyük sûfînin eserlerinde konu edinilen eleştiriler “Teferruattaki hatalar” (ss. 94-101) ve “Usûldeki hatalar” (s. 101-117) şeklinde iki ayrı grupta toplanmıştır. Teferruattaki hataları da yoksulluk-zenginlik, çalışma-kazanma-tevekkül, fetret/gevşeklik, sefer ve seyahat başlıkları altında ele alınmıştır. Usuldeki hatalar hürriyet ve ubûdiyet, ihlâs, velâyet ve nübüvvet, harâm ve mübâh, hulûl, fenâ, Allah’ı görmek (rü’yetullâh), saflık ve temizlik, nurlar, ayn-ı cem, üns, bast ve haşyet, vasıflarda fânî oluş, duyuların kaybı ve ruh konu başlıkları altında değerlendirilmiştir. “Son dönem sûfîlerinde eleştiri” başlığı altında Osmanlı’nın son döneminde yayınlanan mecmualarda ve diğer bazı sûfîlerin eserlerindeki eleştirilere yer verilmiştir (ss. 175-179). “Birbirine muhalefet eden sûfîler” başlığı altında Bâyezid-i Bistâmî ve Cüneyd-i Bağdâdî, Bâyezid-i Bistâmî ve İbn Salim, Hallâc-ı Mansûr ve Cüneyd-i Bağdâdî şeklinde birbirine muhalif tasavvufî tavır sergileyen sûfîlerin görüşlerine yer verilmiştir (ss. 182-186).

Prof. Dr. Süleyman Uludağ’ın içeriğinden özetle bahsettiğim ve doğru bir bakış oluşturma yolunda önemli katkılar sağlayacağını düşündüğüm *Tasavvuf ve Tenkit* kitabını özellikle hâlen ilahiyat fakültelerinde lisans ve lisansüstü öğrenim gören veya mezun olmuş kişiler ile tasavvufî ilgilenenlere tavsiye ederim. Çünkü böyle hassas bir meseleye doğru açıdan bakmak onu anlama ve yorumlama yolunda önemli bir adım olacaktır. Dahası bu kitap vesilesiyle bazılarının iddia ettiği gibi sufilerin tenkit konusuna kapalı olmadıkları ve bizzat kendilerinin iç tenkit yaptıkları açıkça görülecektir.